

SAİT FAİK'İN “SİNAĞRIT BABA” ADLI ÖYKÜSÜNE METİN DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM*

İbrahim TOSUN**

ÖZET

“Metin” (*text*) hem edebiyatta hem dilbilimde sıkça kullanılan bir terimdir. Bu terim için birbirinden biraz farklı tanımlamalar yapılsa da metin olmanın belirli ölçütleri olduğu konusunda fikir birliğine varılabilmektedir. Metin dilbilimciler, eksiksiz bir metnin bağlaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik ve metinler arası ilişki kurallarına uygun olması gerektiği konusunda fikir birliği içindedir. Metin çözümlenmesi alanında, metin dilbilim ve işlevsel dilbilgisi (*functional grammar*) genellikle metindeki tutarlılık ilişkilerini ve konu gelişimi kalıpları aracılığıyla paragraf yapısının nasıl düzenlenebildiğini belirlemeye çalışmaktadır. Metinselliği belirlemede ve bir metni çözümlenmede öne çıkan en önemli iki ölçüt, küçük ve büyük ölçekli yapı olarak da bilinen bağlaşıklık ve tutarlılıktır. Küçük ölçekli yapıda yerel bağlaşıklık oluşturan dilsel düzenlemeler, büyük ölçekli yapıda genel anlamın oluşmasını sağlayan konu gelişimini göstermek üzere kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, “metinlerin yapısal’, ‘anlamsal’ ve işlevsel’ açıdan irdelenebilmesi, büyük ölçekli yapı ölçütleriyle çözümlenmeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Tam da bu noktada, “Sait Faik’in Sinağrit Baba Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım” başlıklı bu çalışmada, yüzey yapıda metnin kurgulanış biçimi, diğer bir deyişle yapısal özellikleri bağlaşıklık; derin yapıda metnin genel anlamını yansıtan ve metnin içeriğini oluşturan özellikler ise tutarlılık başlığı altında ele alınacaktır. Metin dilbilimsel bağlaşıklık’ ve tutarlılığın “Sinağrit Baba” adlı öyküde nasıl gerçekleştiği ve metnin kendi içindeki tutarlılığı örnekler doğrultusunda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: metin, bağlaşıklık, tutarlılık, derin yapı.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: itosun62@hotmail.com

A TEXT LINGUISTICS APPROACH TO THE SHORT STORY “SINAĞRIT BABA” BY SAIT FAİK

ABSTRACT

“Text” is a term frequently used both in literature and linguistics. Although there are slightly different definitions of the word, it is commonly agreed that there are certain criteria to being a text. Text linguists agree that a text must have coherence, consistency, intentionality, admissibility, contingency, informativity and intertextual connection. In the field of textual analysis, text linguistics and functional grammar aim to determine consistency relations and how paragraph structure can be designed through patterns of plot development. The two most important criteria in determining textuality and analyzing a text are coherence and consistency, which are also known as small and big scale structures. Linguistic regulations that create coherence in a small scale structure are used to show the development of the plot which enables the creation of general meaning in a big scale structure. For this reason, analysing texts in ‘structural’, ‘meaningful’ and ‘functional’ terms necessitate analyses through big scale criteria.

In the present study titled “A Text Linguistics Approach to the Short Story *Sinağrit Baba* by Sait Faik, structuring of the text in surface structure or in other words its structural characteristics will be investigated in terms of coherence and the characteristics that reflect the general meaning of the text in the deep structure and constitute the contents of the text will be investigated in terms of consistency. How textual linguistic coherence and consistency are realized in the text in the short story “Sinağrit Baba” will be evaluated with examples from the story.

Key Words: text, correlate, choerence, deepstructure

1. Giriş

“Metin” (*text*) terimi hem edebiyatta hem dilbiliminde sıkça kullanılmakta ve bu terim için çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Aksan, metni “İletişim sırasında gerçekleşen bir sözce ya da dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözceler bütünü.” olarak tanımlamış, “...yerine göre küçük yapılara indirgenecek bir sözce, yerine göre de daha büyük yapılara dönüştürülecek bir sözceler bütünü metin sayılmaktadır.” şeklinde tanımlayarak; metnin, tümcelerden ibaret olmadığını, tümcelerle gerçekleşen ve kodlanan bir birim olduğunu belirtmiştir (AKSAN 1999: 149). Metnin, kullanılan dilin bir birimi olduğuna ve dilin anlam-bilimsel yönünü oluşturduğuna yönelik açıklamalar yapmıştır. Keçik ve Uzun Subaşı metin olmanın belirli ölçütleri olduğunu, eksiksiz bir metnin bağlaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik ve metinler arası ilişki kurallarına uygun olması gerektiğini belirtmişlerdir (KEÇİK-UZUN 2001: 11).

Dilbilimde metin konusu (*text theme*) üzerine yapılan çalışmalar, çok geniş bir alan yazını oluşturmuştur. Bu konu üzerinde dilbilimin farklı alanlarında yapılan betimlemelerin varlığı nedeniyle de ilgili alan yazını büyük bir hızla gelişme göstermeye devam etmektedir. Sözü edilen dilbilim alanları arasında, özellikle metin dilbilim ve işlevsel dilbilgisi (*functional grammar*) metin konusuna yönelik betimlemeleriyle öne çıkmaktadır. Metin çözümlemeleri genellikle şu iki amaca

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

hizmet eden bir araç olarak ortaya çıkmaktadır: 1. Metindeki tutarlılık ilişkilerini, 2. Konu gelişimi kalıpları aracılığıyla paragraf yapısının nasıl düzenlenebildiğini açıklamak (TAŞIGÜZEL 2004: 74).

Türü ne olursa olsun bütün metinler tümcelerden oluşur. Tümce, tek başına kesin bir yargı bildiren; yapılan işi, oluşu, hareketi anlatan bir görünüme sahip olmakla birlikte, tümceye bir dil dizgesi olarak, bütüncül bakıldığında düşüncenin aktarımında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle son yıllarda dil bilimciler düşünce birimi olarak tümceler üstü birimlere yönelmişler, böylece metinler dilbilimcilerin inceleme konusu olmuş ve metin dilbilimi alanı ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar metin dilbilimi (*text linguistics*) terimini ilk kez Coseriu (1955)'nin kullandığı bilgisini aktarmaktadır. (AKSAN 1991: 91). Bugün, *metin dilbilimi* için batı dillerinde, aralarında çok ince farklılıklar bulunan pek çok terim (*discourse analysis, discourse grammar, textlinguistic research, textology, textological research, textlinguistic research, text theory, textgrammar, science of texts, textual analysis* vb.) mevcuttur. Türkçede de *metin dilbilimi, betikbilimi, betiksel dilbilim* terimleri aynı kavramı karşılamak amacıyla sözlüklerde yer almaktadır (ÖZKAN 2004: 168).

Batıda 1960'lerde başladığı kabul edilen, günümüzde ise genel olarak *tümceler üstü* terimi ile karşılanan bu çalışma alanında karşılaşılan terim fazlalığı ve çeşitliliği beraberinde bir kavram karmaşasını da doğurmuştur (AKSAN 1991: 90). Bu anlamda dilbiliminde ve onun bir alt inceleme disiplini olan *tümceler üstü* çalışma alanında birbiriyle karıştırılan en belirgin kavramlar, *metin dilbilimi* ve *söylem çözümlemesi*'dir. Örneğin, Berke Vardar, *metin dilbilimi* terimine sözlüğünde yer vermezken aynı kavram için *betiksel dilbilim* (VARDAR 2002: 39) terimini kullanmış, bu terim için, "Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü." açıklamasını yapmış; *söylem çözümlemesi* içinse, "Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelen çözümleme. ..." (VARDAR 2002: 179-180) tanımlamasında bulunmuştur. Günümüze kadar en çok incelenen söylem türü yazınsal söylem olmuştur. Bu da beraberinde *metin dilbilimi* kavramını ve bu kavramın inceleme alanını doğurmuştur. Bu yeni alan metnin değişik yapılarını ortaya koymaya çalışmış, metin kavramı ile *dil edimleri* ve *metinsel tutarlılık* kavramları her tür metin çözümlemesinin özünü oluşturmuştur (KIRAN 2001: 279). Yazılı metinler ve sözlü ürünler *metin dilbilimi* ile *söylem çözümlemesi* için ortak bir çalışma alanı oluştursa da *metin dilbilimi* daha çok yazılı metinleri, *söylem çözümlemesi* ise sözlü ürünleri kendisine nesne olarak seçmiştir.

Metin dilbilimin önemli sorunlarından biri, metnin metin olmayandan farkı ve özelliklerine göre dilsel bir metnin tanımıdır. Baugrande ve Dressler'e göre bir dil dizgesinin metin sayılması için bu dizgenin 'bağdaşıklık, bağdaşıklık (tutarlılık), kabul edilebilirlik, durumsallık, bilgisellik, metinler arası ilişki' gibi ölçütlere uyması gerekmektedir (KEÇİK-UZUN 2003: 11). Metinselliğin ölçütleri metindeki bağıntılardır; yani dilsel araçların metin olarak adlandırılması için gerekli olan, tümceler ile içeriğin bağıntısıdır. Bu bağıntıyı ise yinelemeler, bağlaçlar, belirteçlerin kullanılması, anlambilimsel boyutlar gibi unsurlar oluşturmaktadır. Metin içindeki bağıntıyı sağlayan diğer önemli kıstaslar da metnin sınırlarının özelliklerini ortaya koyan metin konusu ve metnin işlevidir. Metin dilbilimin görevi metni çözümleme, türlerine göre sınıflandırma ve sınırlandırmadır. Ayrıca metin dilbilim, metnin iletişimsel işlevinin araştırılması ve belli metin türlerinin karakteristik biçimlerinin belirlenmesiyle de ilgilenir (AYDIN 2012: 384-385).

Diğer bilim dallarında olduğu gibi, *metin dilbiliminde* de birbirinden farklı anlayışlar ve çeşitli inceleme yöntemleri söz konusudur. Bugün farklı metin inceleme yöntemleri olsa da, hepsinin inceleme birimi 'metin'dir. Bu incelemelerde genellikle metin içindeki tek tek tümcelere değil metnin bütününe bakılmaktadır. Diğer bir deyişle, incelenen metnin bir bütün olarak yapısı ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

işlevi; metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar ve ilişkiler ele alınır. Bu anlayışla inceleme konusuna (metne) eğilen *metin dilbilimi*; her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. Böylece, çeşitli metin türleri arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Onların kullanım *bağlam*larını bularak, hangi koşullar altında, çeşitli ürünlerin ne tür iletişimsel işlevler üstlendiklerini ortaya koyar (ORALIŞ-OZİL 1992: 37). Buna göre kendine özgü araştırma yöntemleri geliştirmiş olan *metin dilbilimi*, temelde kendi nesnesini farklı ölçütlere göre inceleme konusu etse de bunlardan *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*, metin dilbilimsel incelemelerde ana yapıyı ortaya koymada en çok başvurulan ölçütlerdir.

Metnin küçük ve büyük ölçekli yapısı olarak bilinen bağlaşıklık ve tutarlılık, bir metni çözümlenmede öne çıkan iki ölçüttür. Söylemler, sadece bağlaşıklık oluşturan küçük ölçekli yapı çözümlenmeleri ile açıklanamaz. Bu nedenle bir metnin genel anlamı büyük ölçekli yapı düzeyinde bir değerlendirme ve çözümlenme de gerektirir. Aynı zamanda küçük ölçekli yapı düzeyinde tümcelerın yorumlanması ve yerel bağdaşıklığın ortaya çıkarılması da büyük ölçekli yapı çözümlenmesi ile olmaktadır. Söylemin tutarlı olması yalnızca mikro düzlemde gerçekleşen tümceler arasındaki yerel düzeydeki bağdaşıklığa değil makro düzlemde genel düzeyde bir bağdaşıklığa bağlıdır. Yani, hem tümceler arası anlam ilişkilerinin oluşturduğu çizgisel tutarlılık hem de metni oluşturan önermelerin makro kurallar uygulanarak genel anlam kümelerine indirgenmesini sağlayan büyük ölçekli yapı ile açıklanabilen genel tutarlılık sağlanmış olmalıdır. Küçük ölçekli yapıda yerel bağdaşıklık oluşturan dilsel düzenlemeler, büyük ölçekli yapıda genel anlamın oluşmasını sağlayan konu gelişimini göstermek üzere kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, “*metinlerin ‘yapısal’, ‘anlamsal’ ve ‘işlevsel’ açıdan irdelenebilmesi, büyük ölçekli yapı ölçütleriyle çözümlenmeler yapılmasını*” (ŞENÖZ-AYATA 2003: 43-45) zorunlu kılmaktadır.

Metinlerin en az çaba ile doğru çözümlenebilmesi ve üretilebilmesi öncelikle metin türüne özgü yapısal ve işlevsel özelliklerin bilinmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, yazarlar, amaçlarına uygun kurgulanış biçimi ve dil kullanımı sergilediği için her metin özgündür. Yazarın vermek istediği bilgiye ulaşmak ya da iletisini kavramak; seçtiği sözcüklerin, tümcelerın ve bunlar arasında kurduğu ilişkilerin, bağlaşıklık ve tutarlılık özelliklerinin yorumlanacağı bilişsel süreçleri gerektirir. (DİLİDÜZGÜN 2010-1: 26-27).

Metin çözümlenmelerinde büyük ölçekli yapı temelinde metne bakmak, farklı metin türlerinin yapılarının çözümlenmesi yoluyla metin türlerini betimleme ve sınıflandırmada önemli bilgiler sağlamaktadır. Kısaca söylemek gerekirse bir metnin anlamsal özüne varabilmek, işlenen konuyu saptayabilmek ve özetini çıkarabilmek için büyük ölçekli yapı çözümlenmeleri yapılması şarttır.

Metnin büyük ölçekli yapısı, farklı dilbilimciler tarafından yapısal, anlamsal veya işlevsel olarak ele alınmaktadır. Büyük ölçekli yapının ‘yapısal’ yönünü ön plana çıkaranlar, metnin kurgusunu ve hangi bölümlerden oluştuğunu gösterdiğini; ‘anlamsal’ yönünü önceleyenler, metnin içeriğini oluşturduğunu; ‘işlevsel’ yönünü öne çıkaranlar ise, büyük ölçekli yapının belirlenmesinde, söz eylemlerin birbirleriyle olan iliksinin ve etkileşimlerinin, rol oynadığını ileri sürmektedirler.

Tam da bu noktada, Sait Faik’in “Sinağrit Baba¹” Adlı Öyküsüne Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım başlıklı bu çalışmada, yüzey yapıda metnin kurgulanış biçimi, diğer bir deyişle yapısal özellikleri, bağlaşıklık başlığı altında ele alınacaktır. Derin yapıda metnin genel anlamını yansıtan ve metnin içeriğini oluşturan özellikler tutarlılık başlığı altında irdelenerek metin dilbilimsel bağlaşıklık’ ve tutarlılığın “Sinağrit Baba” adlı öyküde nasıl gerçekleştiği örnekler doğrultusunda değerlendirilecektir.

¹ KUDRET, Cevdet, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 116-118.

2. "Sinağrit Baba" Öyküsünün Küçük ve Büyük Ölçekli Yapısı

Bir metnin doğru çözümlenmesi, metni küçük ve büyük ölçekli yapı bağlamında değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Söylemler, ne sadece bağlaşıklık oluşturan küçük ölçekli yapı çözümlenmeleriyle ne de önermelerin makro kurallar uygulanarak genel anlam kümelerine indirgenmesini sağlayan büyük ölçekli yapı, yani tutarlılıkla çözümlenebilir. Bu nedenle küçük ölçekli yapıda yerel bağlaşıklık oluşturan dilsel düzenlemelerin/metinlerin, yapısal, anlamsal ve işlevsel açıdan irdelenebilmesi için büyük ölçekli yapı ölçütleriyle de çözümlenmeler yapılmasını gerektirir.

2.1. Küçük Ölçekli Yapı/Bağlaşıklık/Yüzey Yapı²

Yüzey yapı, küçük ölçekli yapı ya da bağlaşıklık metni oluşturan tümcelerin yüzey yapıdaki uyumuyla ilgilidir. Bu anlayışla, metin yapısının, metnin taşıdığı iletişimsel işlevin, metin çözümlenmeleri tarafından anlamlandırılabilir olması gereği vardır (HUBER-UZUN 2001: 9-10). Bir metni oluşturan birimler (tümceler) arasında çeşitli bağlar bulunur. Bir metinde, tümceler sadece yan yana sıralanmaz. Bir metni oluşturan tümceler arasındaki bağlar, metin oluşumunda tümcede kullanılan herhangi bir birimin daha sonraki tümcelerde ya aynen karşımıza çıkması ya da yerini kendisiyle anlamsal veya dilbilgisel ortaklığa sahip başka bir birime bırakmasıyla gerçekleşir. Metindeki göstergeler birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde birbirlerini belirlerler. Üstünova ve Onursal, cümleler arasında göndermeler olduğunu, bunların konumlarına göre art göndermeli ve ön göndermeli olabileceğini vurgulamışlardır (ÜSTÜNOVA 1998: 398-405; ONURSAL 2003: 121-132). Sinağrit Baba öyküsündeki tümceler arası ilişkiler bağlaşıklık yönünden ele alındığında çeşitli bağlanma öğelerinin ve gönderimlerin yaygın olarak kullandığı görülmektedir.

2.1.1. Art Gönderimler

Soldan sağa birbirine eklenen ardışık cümlelerden oluşan metin içinde önceden söylenmiş bir şeye daha sonra gönderimde bulunmaktır (YILMAZ-JAHİÇ 2005: 1-9). Çeşitli adılar, sıfatlar, iyelik ve kişi ekleri, bağlantı öğeleri, değiştirimler, eksilteler ve zaman/görünüş/kip gibi yapılar metnin bağlaşıklığını art gönderimlerle kurmaktadır.

2.1.1.1. Kişi Adıları

Kişi adıları tümceler arası ve tümce içi ilişkilerin kurulmasında önemli bir işleve sahiptirler. Ele alınan metinde çeşitli ad ve nesnelere art gönderimde bulunmak için kişi adlarından yararlanılmıştır.

"... **Sinağrit Baba** ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). **O**, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12)."

"...**Sinağrit Baba Nikoli**'nin bir kusurunu arıyordu (35). **Onda** kusur mu yoktu (36)."

2.1.1.2. Gösterme Adıları

Gösterme adıları daha önceden kullanılmış sözcüklerin tekrarlanmasını engellemek amacı güden gönderimsel bağlaşıklık işaretleridir. Metinde bu tür gösterme adıları art gönderimlerle cümleler arası bağlantılarda kullanılmıştır.

"... **Sinağrit Baba** oltalardan birini kokladı (18). **Bu**, balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıktır(21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22).

² ÜSTÜNOVA, Kerime, "Cümle Çözümlenmelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri" **Türk Dili Dergisi**, Kasım 1998, S. 563, s. 398-405'te yüzey yapıyı, "Yüzey yapı, derin yapıda var olan anlamların açıklanmış biçimi, sözcüklere dökülmüş biçimdir. Yani, somut yapıdır." diye tanımlamaktadır.

Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu, Balıkçı Hasan'dır (26)."

2.1.1.3. Dönüşlülük Adılları

Dönüşlülük adılları aslında birer gönderim aracı olan kişi adıllarının yerine kullanılarak daha önce söylenen bir ifadeyi vurgular. Genellikle art gönderim görünümündedir. İnceleme metninde de bu adılın art gönderimde bulunduğu görülür.

"... İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahlûka **kendini** teslim etmeli (17)."

"... **Sinağrit Baba** etrafı kırmızı içi aydınlık siyah gözleriyle bir daha baktı, bir daha baktı (67). Birdenbire ürperdi (68). Hiddetinden ayaklarını yere vuran bir genç kız gibi sandalın döşemesini dövdü (69). Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü **kendisini** tutan oltanın sahibinde (70)."

"... **Bu adam**, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü **kendisine** bile duyacak fırsat düşmemiştii (82)."

2.1.1.4. Gösterme Sıfatları

Gösterme sıfatlarının gönderim değerleri ardıldır ve bunlar daha önce geçen söz parçalarına gönderimde bulunurlar. Sinağrit Baba adlı öyküde de sıkça kullanılmışlardır.

"... *Sinağrit Baba da bilemezdi (76). Ama belki de ölünceye kadar cömert, cesur mağrur, yaşayacak olan bu adamın şu ana kadar bir defa bile bir imtihana sokulmadığını anlamıştı (77). Belki de sonuna kadar bu imtihandan kurtulacaktı (78). Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı (79)ı. Ölmeden evvel adama bir daha baktı (80). Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu (81). Bu adam, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemiştii (82)."*

2.1.1.5. İyelik Ekleri

Metnin örgüsü içinde İyelik ekleri bazı sözcük grupları oluşturur. Ad tamlaması diye adlandırılan bu sözcük gruplarında ilk sözcük kişi adılı ise iyelik eki ona gönderimde bulunur ve adılın yazılmasına gerek kalmaz. Bu durum Sinağrit Baba adlı öyküde de metnin kısalığını sağlayan, onu gereksiz tekrarlardan kurtaran bir gönderim olarak kullanılmıştır.

"... *Pırıl pırıl, eleğimsağma rengi pullarıyla ağır ağır, muhteşem, bir ilk çağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim mantosuyla dolaşır mı kim bilir (9)? Altunu, zümrüdü, incisi, mercanı, sedefi lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen sarayını özlemiş, acele mi ediyordur (10)?"*

Parçada iyelik eki almış sözcükle tamlama oluşturan 'onun' adılıdır. Metni tekrarlardan kurtarmak için 'onun' sözcüğü, yani tamlayan yazılmamıştır. İyelik eki ona gönderimde bulunmaktadır.

2.1.1.6. Kişi Ekleri

Eylem sonunda yer alan ve yargıyı, yapan ya da olan özneye bağlayan kişi ekleri, art gönderimde söylenmemiş öznenin yerini tutarlar.

"... *Nikoli'nin oltasının yemini kuyruğuyla sarsmakta olan Sinağrit Baba Nikoli'nin bir kusurunu arıyordu (37). Onda kusur mu yoktu (38). Evvela sarhoştı (39). Sonra ahlaksızdı, kendini düşünürdü, ama cesurdu, cömertti, hiç kıskanç değildi (40). Fukara idi (41). Kibirliydi de (42)."*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

"... Öteki kovuklardan **mercan balıkları** çıkıyor, fenerlerden birine hücum ediyor, budalaca yakalanıyorlardı (50). Gözleri büyümüş halde yukarıya çıkarlarken dönüp tekrar aşağıya kadar geliyor, yukarıki dünyayı görmeye bir türlü karar veremiyorlardı (51). Sinağrit Baba'ya büyüyen gözleriyle " Bizi kurtar şu lanetlemeden," der gibi bakıyorlardı (52)."

2.1.2. 2.1.1.7. Bağlantı Ögeleri

Bağlaçlar, dilbilgisinde eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve tümceleri bağlamaya yararlar. Söylem düzlemine anlamları ile değil işlevleriyle çıkarlar; fakat birlikte kullanıldıkları sözcüklerle anlam kazanırlar. Bağlaçların işlevi, metin üreticiye, metin dünyasının düzenlenmesi ve sunulması aşamalarında yardımcı olmaktır (UZUN 1995: 62). Metinlerde yer alan her türlü bağlaç bu kapsamda değerlendirilebilir.

"... O da, **ister su, ister kara, ister hava, ister boşluk, ister hayvan, ister nebat** aleminde olsun bir kişinin aklı ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir (56)."

"... Sinağrit Baba onları kurtarmanın bu kadar kolay olduğunu biliyordu **ama**, bildiği bir şey daha vardı (55)."

"... Bu adam, o kadar talihli idi **ki**, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemiştii (82)."

"... Bütün devirler **ve** seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi **ne** cesaretini, **ne** cömertliğini, **ne** gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74)."

2.1.1.8. Değiştirim

Değiştirim metinde bir adın, bir eylemin, bir ya da birden fazla tümcenin tamamının yerini tutan gönderimlerdir. Bu nedenle ada bağlı (*nominal*), eyleme bağlı (*verbal*) ve tümceye bağlı (*clausal*) türleri ortaya çıkmaktadır (UZUN 1995: 63).

"... İnsanoğlunda o başka bir şey, gurura benzeyen şey, **yerinde vaktinde bir gurur, o da değil**, insanoğlunun insanlığından, ta saçının dibinden, oltasını, tutuşundan beliren, isteyerek olmayan, ama pek isteyerek de gelmeyen bir gurur isterdi (44)."

2.1.1.9. Eksilti

Türkçede eksilteli yapılar metinlerde *bütün-yapı* göz önüne alındığında, metin üreticilerin tercihleri ve özel dil kullanımlarıyla ilgili olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle de metnin anlamlandırma sürecinde metin üretici ile çözücü arasındaki ortak anlam alanına işaret eder. Eksilteli yapılar, metinlerde genellikle *yüklem*, *özne* ve *tamlayan eksilteli* kullanımlarla karşımıza çıkar. *Özne eksilteli* ve *tamlayan eksilteli* kullanımların ortaya çıkmasında eylemlere gelen kişi ekleri etkili olmaktadır. Eylem eksilteli biçimler ise genellikle ortak eylemli tümcelerde görülür.

"... Güzel bir ocak akşamı (2). Hava lodos (3)... Çok kaynamış ıhlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5)."

"... Bu balıkçı Hristo'dur; **kusurlu adam** (19). Gözü açıtır onun (20). İçinden pazarlıklıdır (21). Evet, fukaradır ama, kibirli değildir (22). Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). **Kokladı** (25). Bu Balıkçı Hasan'dır (26). **Geç** (27)! Cart curt etmesine bakma (28)! **Korkaktr** (29)."

2.1.1.10. Zaman-Görünüş-Kip

Dilbilgisel *zaman*, *görünüş* ve *kip* metindeki bağlaşıklık örgüsünü destekleyen kavramlar olarak düşünülmektedir. Dil yapısında dilbilgisel *zaman* kavramı ve *zaman* ile birlikte sözü edilen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

görünüş ve *kip* ulamlarından oluşan üçlü (*zaman-görünüş-kip*) için, bir dizi metinsel özellik söz konusu edilebilirse de, bu kavramların tartışmalı yönlerinin dilbilgisinde olduğu gibi metin dilbilimsel çözümlenmelerde de sürdüğünü belirtmek yerinde olacaktır (UZUN 1995: 65-66).

Zaman, gerçekliğin sağlanmasında *metinsel tutarlılık* bağlamında metin üretici tarafından yararlanılan bir zemine kaynaklık eder. Metin düzleminde *zaman* ve olayların bir araya gelmesi kaçınılmazdır. Olayların gerçekliğe kavuşturulmasında metin üretici, metin çözücü ile arasındaki metnin gerçekliğini sağlamak konusunda zaman bağlantılarını kullanır. Diğer bir deyişle, metin üretici, anlatısını belli bir zamana, saate, mevsime, döneme oturtmaya özen göstermek durumundadır. Bu öyküde ilginç bir şekilde, bir paragrafta –meli gereklilik kipi ve bazı paragraflarda farklı kipler kullanılmış olsa da öykünün genelinde doğal olarak hikâye kipi yaygındır.

“... *Bu akşam kimin oltasını seçmeli de artık bitirmeli bu yorucu ömrü (14). Daha her yeri pırıl pırılken, mantosu sırtında iken, daha eti mayoneze gelirken bitirmeli bu ömrü (15). Sonra hesapta bir gün pis bir “Vatos”un, bir sırtı renksiz, yapışkan ve parazitli bir canavarın dişine bir tarafını kaptırmak var (16). İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahluka kendini teslim etmeli” (17).*

“... *Denize kırmızı rengin türüsü yayılmış (4). Çok kaynamış ihlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5). Sandallar ağır ağır sallanıyor, oltalar bekliyor, insanlar susuyor” (6).*

“... *Otuz sekiz kulaç suyun altındaki derin sessizliğe, dibindeki dallı budaklı kayaların arasına yedi rengin en koyusu girer mi şimdi (7)? Sinağrit Baba döner mi avdan (8)? Pırıl pırıl, eleğimsağma rengi pullarıyla ağır ağır, muhteşem, bir ilk çağ kralı gibi zengin, cömert, asil ve zalim mantosuyla dolaşır mı kim bilir (9)? Altunu, zümrüdü, incisi, mercanı, sedefi lacivertliğin içinde yanıp yanıp sönen sarayını özlemiş, acele mi ediyordur” (10)?*

“... *Sinağrit Baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). O, kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit Baba ne oltalar koparmıştır” (13).*

Bu anlatım tarzı öykü türünün yabancı olduğu bir tarzdır. Fakat kipin sık sık tekrar edilmesi, onu, cümleler arasında bir bağlantı ögesine dönüştürmektedir.

2.1.2. Ön Gönderimler

Öyküde, art gönderimler kadar sık kullanılmamakla birlikte ön gönderim olarak nitelenen öğeler de bulunmaktadır. Bunlar art gönderimlerin tersine “anamlı bir birimin yerini tutan bir öğenin söylemde ondan daha öne anılmasıyla ortaya çıkar (VARDAR 1998: 162). Sinağrit Baba’da daha önce sezdirilen şu ön göndermelerin sonradan ne oldukları belirtilmektedir:

“... *bildiği bir şey daha vardı (55). O da, ister su, ister kara, ister hava, ister boşluk, ister hayvan, ister nebat aleminde olsun bir kişinin aklı ile hiçbir şeyin halledilemeyeceğini bilmesidir (56).*”

Burada, önce bilinen bir şey olduğu söylenmiş, bu bilinen şeyin ne olduğu daha sonra ön gönderimle belirtilmiştir.

“... *O sırada büyük ışıklar saçan bir olta aşağıya inmişti (60).*”

“... *Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde (70). Bu adam şimdiye kadar hiç imtihan geçirmemişti (71).*”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

2.2. Büyük Ölçekli Yapı/Tutarlılık/Derin Yapı³

Metin dilbilimle ilgili ilk çalışmalarda tutarlılık, metinde tümce boyutunu aşan dil bilimsel (*gramatik*) ve anlamsal her türlü ilişkiyi kapsayan bağlantı olarak tanımlanmaktaydı. Ancak daha sonraları tümceler arasındaki dil bilimsel ilişkiler bir başka metinsellik ölçütü olan bağdaşıklık kavramı çerçevesinde ele alınmış, tutarlılık ise metin içindeki anlamsal ve mantıksal bağlantı olarak görülmüştür (TOKLU 2003: 124-125). Yani tutarlılık, metinde konu akışındaki bütünlükle ilgili olarak değerlendirilmiştir (GÜNAY 2003: 99). Bu durumda tutarlılık, önermeler arasındaki mantıksal örgü-desen olarak tanımlanabilir. Tutarlılık, hedef metinlerin yapılandırılışını (*texture*) ortaya koyar. Bu da metinselliğin değişmeyecek tek ölçütü olarak tutarlılığın olmasını zorunlu kılar (TAŞIGÜZEL 2004: 75).

Bir metinde tutarlılıktan bahsetmek için cümleler arasında mantıksal bir düzen olması ve yerinde yapılan geçişler aracılığıyla metinde birlik sağlanması gerekir. Van Dijk (1981) tutarlılığı, küçük ölçekli (*local*) ve büyük ölçekli (*global*) tutarlılık olarak ikiye ayırmıştır.

Cümlelerle ifade edilen önermeler arasındaki ilişkileri içeren *küçük ölçekli tutarlılık*, metindeki her yeni cümle ya da cümlecüğün önceki cümlelere bağlantısıyla ilgilidir. Bu açıdan VAN Dijk'in kullandığı "küçük ölçekli tutarlılık" (*local coherence*) kavramının Halliday ve Hasan'ın (1976) bağdaşıklık kavramına yakın olduğu söylenebilir. Daha sonra küçük ölçeklilik bağlaşıklığa, büyük ölçeklilik ise tutarlılığa karşılık olarak kullanılmıştır.

Van Dijk'e göre *büyük ölçekli tutarlılık* (*global coherence*) metin parçalarının, metnin bütünündeki konuyla (*theme/topic*) kurduğu mantıksal ilişkiyi kapsamaktadır.

Metin içinde her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünseller de, bağlaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. *Bağlaşıklık* metnin yüzeyinde, dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği halde, *tutarlılık* derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve metnin büyük ölçekli yapısını, yani, tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır. Tutarlılık anlam parçalarının metnin konusu etrafında bütünlük ve süreklilik oluşturacak biçimde gelişerek birbirlerine eklenmesini sağlamaktadır. Böylelikle, *bağlaşıklık*, kendisini yalnızca metnin yüzeyinde somut bir biçimde gösterirken, *tutarlılık* olgusu soyut anlam düzeyinde incelenir. Bu nedenle, *tutarlılık* ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belli bir yorum süreci gerektirir. Bu yorumu yapacak kişinin "karmaşık bir belirtiler ağına dayanarak, sahip olduğu dilsel, söylemsel ve ansiklopedik bilgiler bütünlüğünü harekete geçirmesi" (MAİNGUENEAU 1991: 209) lazımdır. Yani, metnin göndermelerinin alıcının dış dünya gerçekleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Bir metnin *uyumluluğu*, o metnin *tutarlılığını* kolaylaştırır da, *tutarlılığın* tek ön varsayımı *bağlaşıklık* kurallarına uygun biçimde üretilmesi değildir. Kimi zaman metnin tümü ya da çeşitli bölümleri, *bağlaşıklık* sağlayan dilsel öğeler kullanılmadan da *tutarlı* olabilir. Örneğin, Sinağrit Baba öyküsünün giriş kısmında bağlaşıklık sağlayan hiçbir öğe kullanılmadığı halde tümceler birbirini takip eden bir zamansallığı anımsatması ve aynı mekânda oluşan durumları ifade etme bütünlüğü tutarlılık göstermektedir:

"*Cehennem Nişanı*"nda beş sandaldık (1). Güzel bir ocak akşamı (2). Hava lodos. Denize kırmızı rengin türlü sü yayılmış (4). Çok kaynamış ihlamur rengindeki yayvan, geniş, ölü dalgalar (5). Sandallar ağır ağır sallanıyor, oltalar bekliyor, insanlar susuyor (6)."

Metnin parçaları arasındaki ilişki (tutarlılık) sadece metindeki dilsel yapılarla oluşturulmaz; okuyucunun idraki de gereklidir. Nitekim birçok bilimsel çalışma (KEÇİK 1991; STODDARD 1992; GORDON 1993: 311-348) tutarlılığın sağlanmasında okuyucunun algılama düzeyinin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

³ ÜSTÜNOVA, Kerime, age, s. 398-405'te derin yapıyı, "Cümlede yer alan mantıksal yapı, soyut yapıdır." diye tanımlar.

Tutarlılığın temelinde metnin anlamı vardır. Bu noktada metnin sadece yazar açısından değil okur açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü metinde anlam kurma eylemini okuyucudan ayrı düşünmek mümkün değildir (AKYOL 1996). Okuma sürecinde her metin, içinde barındırdığı çeşitli kodlamalarla okuru bir yolculuğa çıkarır. Okuyucu bir yandan metindeki kodlamaları çözümler, bir yandan o ana kadar okuduklarından bir bütün oluşturmaya çalışır, bir yandan da okuduklarından yola çıkarak metnin henüz okumadığı bölümleri hakkında çeşitli tahminler oluşturur. Bunları yaparken okuyucu metnin bölümleri arasındaki ilişkileri kuramazsa, yani metindeki sürekliliği koruyamazsa metin anlamsız ve mantıksız hâle gelir (COŞKUN 2005: 101). Bu da metnin kapsadığı tümceler arasındaki bağın ve anlam ilişkilerinin (tutarlılığın) metnin doğru anlaşılıp yorumlanmasını sağladığı tezini doğrular. Ele alınan öyküde tümceler arası bağlar art ve ön gönderimlerle, yinelemeler ve bağlama öğeleriyle oluşturulmuştur. “Sinağrit Baba”, metnin örgüsünde bütünlüğü sağlayan bir ana izlek olarak yirmi altı kez tekrar edilmiştir:

“... **Sinağrit Baba** oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklıdır (21). Evet, fakaradır ama, kibirli değildir (22). **Sinağrit Baba** fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu Balıkçı Hasan'dır (26). Geç (27)! Cart curt etmesine bakma (28)! Korkaktır (29). **Sinağrit Baba** cömertten hoşlanır (30). Ama bu oltaya bir başvurmaya değer (31). Bir başvurdu (32). Hasisin oltasının iğnesini dümdüz etti (33). **Sinağrit Baba** iğneden kopardığı yarım kolyozu, çiğnemedен yuttu (34). Hasis oltasını hızla topladı (35).”

Hiçbir metinde yazarın anlatmak istediği her şey söze dökülmemiştir. Her metinde okurun “ıdrak”i ile doldurulması beklenen boşluklar vardır. Bu anlamda her metin “eksik”tir (TUNCER-ALTUNAY 2004: 7). Örneğin; deniz ve denizcilikle ilgili “kalyoz, vatos, yakamoz, iğne, misina, firdöndü, zoka” sözcüklerinin anlamını bilmeyen bir okuyucu bu öyküdeki boşlukları doldurmada eksik kalabilir. Bu nedenle, metnin anlaşılması için metinde açıklaması verilmeyen bu kavramların okuyucu tarafından önceden bilinmesi veya okuma sırasında doğru biçimde tahmin edilmesi şarttır. Yani yazarın metinde bıraktığı boşlukları okuyucunun doldurması gerekir.

Metnin bölümlerinin ve konularının değiştiğini gösteren sözcük ve yapılar konu değişimi belirleyicileridir (*Topic Change Markers*). Paragraflar metinde konunun değiştiğini işaret eden önemli yapılardır. Paragraflar metinde yer, zaman, olay, kişi, bakış açısı değişimi ya da metne yeni katılımcıların eklenmesi gibi bir takım dil öğeleriyle gerçekleştirilmektedir. “Sinağrit Baba” adlı metinde konu değişimi belirleyicilerine paragrafların giriş kısımları, olaylar zincirinin yeni bir boyuta taşınması, metne yeni kişilerin eklenmesi örnek gösterilebilir:

“Cehennem Nişanı”nda beş sandaldık (1)...

“Otuz sekiz kulaç suyun altındaki derin sessizliğe, dibindeki dallı budaklı kayaların arasına yedi rengin en koyusu girer mi şimdi (7)?..”

“Nikoli'nin oltasının yemini kuyruğuyla sarsmakta olan Sinağrit Baba Nikoli'nin bir kusurunu arıyordu (37)...”

“O sırada büyük ışıklar saçan bir olta aşağıya inmişti” (60)...” (paragrafların giriş cümleleri)

“İyisi mi muhteşem bir sofraya kurulmalı, bir zaferle dolu ömrün sonunu beyaz şarapla, suların üstündeki başka dünyada yaşayan mahluka kendini teslim etmeli (17).

“Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18).” (olay zincirinde Sinağrit Baba adlı balığın arzusu anlatılırken birden olay zinciri balığın oltayı koklamasıyla bir üst boyuta taşınmıştır).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Metne yeni kahramanların girmesi de konu değişim belirleyicilerini oluşturur. Örneğin Hristo (19), Hasan (26), Nikoli (36) adlı balıkçılar konu değişimi belirleyicileridir.

Bir metindeki büyük ölçekli önermeler, bilgi aktaran metinlerde doğrudan doğruya belirtilirken, yazınsal metinlerde sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve tümcelerın anlamlarından hareketle çıkarımlarda bulunularak da belirlenebilir: "Çıkarımlar aşamasında yazınsal metinlerdeki sezdiri ve sezdirimlerin çözümlenmesi önem kazanmaktadır. Sezdirileri yazar bilerek ve amaçlı olarak metnin içine yerleştirmiştir, çünkü yazar, okurunun, kendisinin öyküyü yazarken belirlediği bazı sonuçlara varmasını istemektedir. Sezdiriler metnin dilbilgisi yapılarında ve metin bağlamının keştiği yerlerde ortaya çıkar (CLARK 1996: 172'den aktaran ERDEN 2002: 88). Kurmaca metinlerde görüntüyü metnin yüzey yapısı yansıtırken, gerçeği metnin derin yapısı yansıtır. Somut değil de daha çok soyut anlam düzeyi, başka bir deyişle metnin derin yapısındaki kavramlar örgüsü gerçek yaşamla karşılıklı olarak ilişkilendirilir (AYDIN 2012: 19). "Sinağrit Baba" adlı metinde bu anlamsal stratejiler sezdiri yoluyla okuyucunun sezgi kavrama yetisine bırakılmaktadır:

"... Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19)..." gibi tümceler bir sonraki tümcenin aynı doğrultuda olacağı sezisini okuyucuya vermektedir. Okuyucu bu iki tümceyi okurken devamında "Hristo" denen balıkçıyla ilgili olumsuz yargıların geleceğini sezer ve metnin derin yapısında, bu balıkçının iyi biri olmadığı tezine ulaşır.

Metinler ait oldukları türlerin çerçeveleri doğrultusunda şekillenirler her türün kendine özgü biçimlenme kuralları vardır. Metinlerin türüne göre ortaya çıkan şekilsel çerçeve bir metne ait bütüncül tutarlılık çerçevesiyle örtüşür (COŞKUN 2005: 106). De Beaugrande ve Dressler metnin türü ve tutarlılığı konusunda: "Metnin türü, söylemdeki hareket ve durumlara bağlıdır. Metin türü ve kurgusu arasında bir uyum sağlanmadıkça, metnin kapsamını ve anlamını bile belirlemek mümkün değildir. Örneğin, bağlaşıklık ve tutarlılık açısından bilimsel metinler çok sıkı ilişkilere sahip olmayı gerektirirken diyaloglara dayalı metinlerde daha gevşek bir yapı sergilenir. Şiir metinlerindeki bağlaşıklık bazen geleneksel olmayan yollarla sağlanabilir. Şayet metin türleri kendilerine uygun olmayan kurgularla sunulursa iletişim yara alır ve hasara uğrar (DE BEAUGRANDE-DRESSLER 1981: 183-184)." demektedir.

Bir metnin başlığı metinle ilgili sınırlı bir bilgilendirme olarak tanımlanabilir. Bilgi sınırlı da olsa okuyucu açısından önemlidir. Çünkü başlığın okunacak metni diğerlerinden ayırmaya yarayan önemli bir işlevi vardır. Başlık bir bakıma daha sonra söylenecek metinle ilgili bilgilerin tümünü kapsayacak bir ön söyleme biçimidir. Bu yönüyle başlık bir çeşit bilgilendirme işlevi taşımaktadır (GÜNAY 2007: 59). Başlığın bilgilendirme işlevi, metnin en önemli etmeni olsa da her zaman metinle ilgili bilgilerin tümünü kapsamayabilir ve metin hakkında düşünülen bilgiyi okuyucuya doğru olarak vermeyebilir. Ele alınan metin, başlığı bağlamında değerlendirildiğinde, "Sinağrit Baba" temel anlamıyla evlenmiş, çoluk çocuk sahibi, bir aile reisi bilgisini taşımaktadır. Fakat metin okunduktan sonra bu başlığın temel anlamının dışında, daha farklı anlamlarda kullanıldığı ("Sinağrit Baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11)...") görülmektedir. Aslında başlık, temel anlamının dışında, bir başka "baba simgesi" olan "gün görmüş, yaşam deneyimleriyle dolu olan baba" simgesine vurgu yapmaktadır. Metnin derin yapısından yorumlanarak ulaşılabilecek doğru sonuç budur. Örneğin:

"... O (Sinağrit Baba), kovuğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit Baba ne oltalar koparmıştır (13). ... Belki bizim bile bilemediğimiz bir işaret görmüştü kendisini tutan oltanın sahibinde (70)..."

Metnin büyük ölçekli yapısının temelini oluşturan ilk unsur konudur. Konu, metin yazarının düşüncelerini okuyucuya aktarması için önemli bir araçtır. Yazar aktarmak istediklerini,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

okuyucuya yollayacağı iletiyi, konu aracılığıyla oluşturacağı metne kodlar. Aynı konu üzerinden metnine birden fazla ileti de yükleyebilir.

“Sinağrit Baba” adlı metinde de öykücü, okuyucuya birden çok ileti göndermektedir: 1. Seçimlerimizde düştüğümüz yanılgılar, 2. Doğru sonuca toplumun ortak aklı ile varılabileceği, 3. Çözümlerin halkın eylem birliği ile olabileceği gibi.

“... Ancak bütün balıklar oltaya tutulan hemcinslerini kurtarmanın tek çaresinin koşup o yakamoz yapan ipi koparmak olduğunu akıl ettikleri zaman bu hareketin bir neticesi ve faydası olabilir (57).”

Metnin temel içeriğiyle ilgili bilgi veren, metnin büyük ölçekli önermelerinde ve özet metinlerin içeriğinde bulunmak durumunda olan sözcükler, **anahtar sözcükler**dir. Bir metnin anahtar sözcüklerinin belirlenebilmesi için o metnin tamamen anlaşılması gerekmektedir. Çünkü metinler bu anahtar sözcükler çerçevesinde şekillenmektedir (AYDIN 2009: 21).

Bu bağlamda “Sinağrit Baba” adlı metnin anahtar sözcükleri, metnin tamamına ana kahraman olarak hükmeden Sinağrit Baba adlı balık (26 kez geçmektedir) ve olta seçiminden kasıtlı yazarın, kişiliklerini değerlendirmeye tabii tuttuğu insanlardır.

Metinde ana düşüncenin belirtildiği tümce, üzerinde durulan, seçilen konudan hareketle öne sürülen, açıklanan, savunulan temel görüşü ifade eder. Metinlerin büyük ölçekli önermeleri bu tümcelerle açıklanabilmektedir. Büyük ölçekli önermeler metnin diğer tüm önermelerini içermelidir. Çünkü diğer önermeler, bu büyük ölçekli önermeyi tamamlamaya, açıklamaya ve kanıtlamaya çalışan yan düşünceleri içerirler (AYDIN 2012: 22). “Sinağrit Baba” metninde ana düşünce tümcesi diğer tüm önermeleri içerdiği için metnin sonlarında belirtilip vurgulanmıştır. Yazar, “... Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74)” tümcesiyle en korkulacak insanın, hayatında hiçbir yaşam deneyimi geçirmemiş insan olduğu ana önermesini okuyucuya iletmektedir.

Metnin büyük ölçekli yapısında **kullanılan dil** metnin iyi anlaşılıp doğru yorumlanmasında önemli bir unsurdur. Yazar, okuyucuya iletmek istediği duygu ve düşünceleri dil vasıtasıyla gerçekleştirir. Yazarın dili kullanma biçimi aslında onun tarzını da belirlemektedir. “Sinağrit Baba” adlı öyküde, yazar 812 sözcük kullanmış ve bu sözcüklerden 87 cümle oluşturmuştur. Genellikle kısa, eksilteli cümlelerden meydana gelmiş bu öykü metni, aynı zamanda sık sözcük tekrarlarıyla şiirsel bir anlatıma ve iyi örülmüş bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle yazarın kullandığı dil hem metnin akıcılığını hem de iyi anlaşılıp doğru yorumlanmasını sağlamıştır.

Bir bildirişim aracı olarak metin, onu oluşturan tümceler toplamından farklı, kendine özgü işlevleri olan bir bütündür. Her metnin iletişimsel bir **işlevi** olduğu gibi, metnin üretilme ve algılanması sürecinde, metni üreten kişinin metinde gerçekleştirmeye çalıştığı bir amacı da vardır. Metnin işlevi bilgi vermek, düşündürmek, bir olayı anlatmak eğlendirmek, heyecanlandırmak, belli tutum ve düşünce gelişimini ve değişimini sağlamak, betimlemek, kanıtlamak, eleştirmek ya da bir öneride bulunmak gibi yazarın çeşitli iletişimsel amaçlarını ortaya koymaya yöneliktir (AYDIN 2012: 20). Tutarlılığın metindeki konu sürekliliğini ve anlam akışını sağlayan mantıksal yapı olduğu yaygın görüşü ile birlikte metnin tutarlılığı, okuyucu ve metin türü ile de yakından ilişkilidir. Sinağrit Baba öyküsünde yazar, okuyucuyu şaşırtarak ona, kendi fikirlerini benimsetmeyi amaçlarken bir öykü kurgulamış ve bu öyküde de metin türü olarak öyküleyici anlatımı esas almıştır.

Metin dilbiliminin bağlaşıklık ve tutarlılık ölçütleri esas alınarak incelenilen Sait Faik’in “Sinağrit Baba” adlı öyküsü konu gelişimi ve metnin oluşumu bağlamında değerlendirildiğinde 1-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

17. tümceler giriş kısmını, 18-72. tümceler gelişme kısmını, 73-87. cümleler sonuç kısmını oluşturmaktadır. İç ve dış odaklayım⁴ bakış açısının hakim olduğu bir metin türüdür. Metnin giriş bölümünde, metnin tamamında işlenecek olan izleklerle (Sinağrit Baba" adlı bir balık, deniz, oltta insan) ilişkili olabilecek kavram ve nesnelere verilerek metnin içeriğiyle ilgili ipuçları sezdirilmeye çalışılmaktadır (1-17. tümceler).

Metnin giriş bölümünde, metnin kahramanı olarak Akdeniz'de yaşayan Sinağrit adlı balık tanıtılmaktadır. Yazar Sinağrit'e baba sıfatını vermiştir. Ona "baba" denmesi onun çoluk çocuk sahibi oluşundan değil yaşlı, deneyimli, göçmüş biri olmasından kaynaklanmaktadır.

"... Sinağrit baba ömründe konuşmamış, ömrü boyunca evlenmemiş, ömrü boyunca yalnız yaşamıştır (11). O, kovduğundaki zümrüt pencereden ne facialar seyretmiştir (12). Sinağrit baba ne oltalar koparmıştır (13)."

Giriş bölümünün bitişine doğru Sinağrit Baba'nın artık yaşlandığı; kendisinden aşağı gördüğü pis bir Vatos balığına yem olmaksızın bir insanın oltasına yakalanıp bir ziyafet sofrasına kurulmayı arzuladığı belirtilmektedir (15-17). Giriş bölümünde bu ana izlekler verildikten sonra gelişme bölümüne geçilmektedir. Gelişme bölümüne, olay ve aksiyonun başladığını gösteren "... Sinağrit Baba oltalardan birini kokladı (18). Bu balıkçı Hristo'dur; kusurlu adam (19). Gözü açtır onun (20). İçinden pazarlıklısıdır (21). Evet, fakardır ama, kibirli değildir (22). Sinağrit Baba fukaralıkta gururu sever (23). Öteki oltaya geçti (24). Kokladı (25). Bu Balıkçı Hasan'dır (26). Geç (27)! Cart curt etmesine bakma (28)!..." cümleleri ile geçilirken yazar, okuyucuya aksiyonu hissettirerek onu metnin içine sokmaktadır. Balığın oltalardan birini seçerek oltaya takılmasıyla düğümün çözüldüğü ve sonuca girildiği görülmektedir. Balığın büyük bir ürpertiyle farkına vardığı büyük gerçek aslında yazarın sonuç bölümüne yerleştirdiği ve okuyucuya iletmek istediği mesajdır. Yazar sonuç bölümünü, "... Bütün devirler ve seneler boyunca kendisini tutan oltanın sahibi ne cesaretini, ne cömertliğini, ne gururunu bir tecrübeye tabi tutturmamış, her devirde talihi yaver gitmiş birisi idi (74). Kimdi, neydi (75)? Sinağrit Baba da bilemezdi (76). Ama belki de ölünceye kadar cömert, cesur mağrur, yaşayacak olan bu adamın şu ana kadar bir defa bile bir imtihana sokulmadığını anlamıştı (77). Belki de sonuna kadar bu imtihandan kurtulacaktı (78). Sinağrit Baba böylesine hiç rastlamamıştı (79). Ölmeden evvel adama bir daha bir daha baktı (80). Namuslu, cesur, cömert ölecek olan bu adamın hakikatte korkakların en korkağı, namussuzların en namussuzu olduğunu alnında okuyordu (81). Bu adam, o kadar talihli idi ki, daha, ikiyüzlülüğünü kendisine bile duyacak fırsat düşmemişti (82). Yoksa Sinağrit Baba yakalanır mıydı (83)? Sinağrit Baba hırsından tepindi (84). Bağırarak ister gibi ağzını açtı (85). Kapadı (86). Sinağrit Baba son nefesini, böylece, hiçbir insanlık imtihanı geçirmemişin sandalında pişman ve mağlup verdi (87)" cümleleriyle, insanlar hakkında yaptığı çok önemli bir tespit de yaparak bitirmektedir. Bu, Sinağrit Baba'nın öyküsüdür, Sinağrit Baba'nın ölümü metnin de sona ermesine (bitmesine) neden olmuştur.

3. Sonuç

Metinlerin biçimsel ve anlamsal bütünlüğünü oluşturan *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* hem yaratma hem de anlamlandırma aşamasında önemli rol oynar. Bu iki ölçüt birbirine bağlı ve iç içedir. *Bağlaşıklık* göstergesi olan dilsel öğeler, metnin anlamsal *tutarlılığının* sağlanmasına yardımcı olur ve *tutarlılığın* bu dilsel öğeler aracılığıyla metnin yüzeyine yansımaları olanaklı kılar. Ancak, *bağlaşıklık* göstergelerinin bulunması ya da bulunmaması bir metni tutarlı ya da tutarsız saymak için her zaman yeterli değildir. Kimi zaman, bu göstergeler tutarlı olmayan bir metnin yüzey yapısında bulunabilmekte ya da tutarlı bir metinde bulunmayabilmekte, böylelikle

⁴İlker Aydın: "Metinbilgisi" adlı çalışmasında; İç odaklayımı, kahraman bakış açılı birinci tekil anlatımdır şeklinde; dış odaklayımı ise gözlemci bakış açısı, ben ve o diye tanımlamaktadır.

metnin alıcılara açısından yanıltıcı olabilmektedir. Bir özne, bir düşünceyi ya da bilgiyi kendine göre mantıksal bir dizge içinde tasarlayabilir, ancak bu düşünce ya da bilgiyi metne dönüştürürken, ürettiği metnin türünün gerektirdiği *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* ölçütlerine bağlı kalmazsa, iletisi alıcılara doğru bir biçimde ulaşamaz.

İnceleme konusu olarak seçilmiş “Sinağrit Baba” adlı öykü 812 sözcük ve 87 cümleden oluşmaktadır. Genellikle kısa, eksilteli cümlelerden meydana gelen bu metin, aynı zamanda sık sözcük tekrarıyla da şiirsel bir anlatıma ve iyi örülmüş bir yapıya sahiptir. Metnin görünen düzleminde art ve ön gönderimler, bağlama öğeleri ve yinelemelerle tümceler arasında sağlam bir örgü oluşturulurken metinde tek bir konu ve kahramanın olması, anlamın tek bir ana fikir etrafında yoğunlaşması da metni kendi içinde oldukça tutarlı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Mustafa-AKSAN, Yeşim: “*Metin Kavramı ve Tanımları*”, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1991, s. 90-104.
- AKYOL, Hayati, “*Metinler Arası (Intertextuality) Okuma ve Sorular*”, **Bilgi Çağında Eğitim** Nisan-Mayıs-Haziran 1996.
- AYATA ŞENÖZ, Canan, **Metindilbilim ve Türkçe**, Multilingual Yay., İstanbul 2005.
- AYDIN, İlker, “*İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nın ‘ Duygular’ Temasında Yer Alan Okuma Metinlerine Metindilbilimsel Bir Yaklaşım*”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/3, Summer 2012, s. 381-407.
- COŞKUN, Eyyüp, **İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık Ve Metin Elementleri** (Gazi, Üniv. SBE, Doktora Tezi), Ankara 2005.
- DE BEAUGRANDE, Robert Alain, **Text, Discourse and Process**, Norwood, NJ: Ablex 1980.
- DİLİDÜZGÜN, Şükran, **Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım** (Doktora Tezi), İstanbul 2010.
- DOĞAN, Aksan, **Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Engin Yayınevi. Ankara 1999.
- DOĞAN, Günay, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yay., İstanbul 2003.
- ERDEN, Aysu, **Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri**, Gendaş Yay., İstanbul 2002.
- GORDON, P. C., “*Pronouns, Names and the Centering of Attention in and Discourse*”, **Cognitive Science**. **17. (3)**, 1993, s. 311- 348.
- HALLIDAY, M. A. K.,- HASAN, Ruqaiya, **Cohesion in English**, New York: Longman Group UK Limited, 1976.
- HUBER, Emel-UZUN, Leyla Subaşı, “*Metin Türü ve Yazma Edimi İlişkisi: Bilimsel Metin Yazma Edimi*”, **Dilbilim Araştırmaları**, İstanbul 2001, s. 9-36.
- KEÇİK, İlknur, **Text Processing Skills of Elementary School Children: A Study Based on Expository Text Type**, (Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara 1991.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- KEÇİK, İlknur- UZUN Leyla Subaşı, **Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yay. Eskişehir. 2001, 2003.
- KIRAN, Ayşe, "Göndergenin Gücü ve Gerçeklik", **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1994, s. 236-246.
- KIRAN, Zeynel, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2001.
- KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 116-118.
- MAİNGUENEAU, D., **L'Analyse du discours**, Paris: Hachette 1991.
- ONURSAL, İrem, **Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık, Günümüz Dilbilim Çalışmaları**, Multilingual Yay., İstanbul 2003.
- ORALIŞ, Meral-ÖZİL, Şeyda, "Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi", **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara 1992, s. 37-51.
- ÖZKAN, Bülent, "Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner'in "Onikiye Bir Var" Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümler", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1**, 2004, s. 167-182.
- STODDARD, Sally, **Text and Texture: Patterns of Cohesion**, Norwood, New Jersey: Alex Publishing Corporation, 1991.
- TAŞIGÜZEL, Selver, "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikli Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülemelerin Görünümleri", **Dil Dergisi**, Sayı 125, Ankara 2004, s. 72-93.
- TOKLU, Osman, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- TUNCER, Tuba-ALTUNAY Banu, **Doğrudan Öğretim Modeli'nde Kavram Öğretimi**, Kök Yay., Ankara 2004.
- UZUN, Leyla Subaşı, **Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**, Türk Dili Araştırmaları Dizisi-7, Simürg Yay., Ankara 1995.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı İlişkileri" **Türk Dili Dergisi**, Kasım 1998, S. 563, s. 398-405.
- VAN DIJK, Teun A., **Studies in the Pragmatics of Discourse**, Berlin/New York: Mouton Publishers, 1981.
- VARDAR, BERKE, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yay., İstanbul 2002.
- YILMAZ, Engin-JAHİÇ, Nadira, "Vira Hikayesi Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme", **V. Uluslar arası Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu**, İstanbul 2005, 9 s.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

